

ГЕОГРАФСКО ПРОУЧАВАЊЕ РЕЛИГИЈЕ НА ПРИМЕРУ ПРАВОСЛАВЉА

GEOGRAPHICAL RESEARCH OF RELIGION REGARDING THE ORTHODOX

Стаменковић, И.*

Резиме

Када се површно размишља, географија и религија немају много тога заједничког. Научници који се интересују за проучавање географије имају мало интересовања за религију, и обрнуто. У последњих пар деценија класични ток развоја религије се променио на много начина, такорећи добио је потпуно нову концепцију ширења, узрока и начина којима се освајају нови, неверујући део популације. Генерална хипотеза овог истраживања је да одговори на нека од многих интересантних питања: како религија напредује?, како се шири и врши утицај на живот људи? Затим интересантна је чињеница да се одговори налазе и у географским факторима (шта се где одвија), па се религија може проучавати кроз географску перспективу. Циљ излагања и расправе јесте утврђивање стварних релација између ових појмова који нису били предмет неког опсежнијег истраживања у нашој земљи. Наравно, акценат је на предпоставци да Србија као православна дестинација може да прикаже дистрибуцију водеће религије, и какве измене се јављају временом. Права вредност географских проучавања религије јесте описивање просторних специфичности, због тога што су оне занимљиве као такве и што аутентичности имају своје разлоге и процесе.

Кључне речи: географија, религија, православље, међуоднос, Србија.

Abstract

In not profound way of thinking, religion and geography have little in common with one another. The scientists interested in the study of geography have little interest in the study of religion, and vice versa. In the past decades, the common religious course has been changed in many ways. In another words, it has been gaining a completely new conception of getting broad, causes and ways of subjugate new faithfull-

* Игор Стаменковић, Љубица Ивановић, ПМФ, Департаман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад

ness part of population. The general hypothesis of this research has been to answer at some interesting questions about: how religion develops?, spreads and impacts on people's lives? Also, the fact there answers are rooted in geographical factors (what happens where) is very interesting, so religion can be studied from a geographical perspective. The goal of this presentation and discussion is to comprehend the relation between these two notions that haven't been the subject matter of any extensive research in our country. Of course, the accent has been put on the assumption that Serbia, as an Orthodox destination, can present the distributions of religion, and how these change through time. The real value of geographical studies of religion is describing spatial patterns, because these are often interesting in their own right and also because patterns often suggest processes and causes.

Key words: geography, religion, Orthodox, relationship, Serbia.

Сеобе као психолошки и антрополошки проблем

На нашој етничкој територији двеста, триста година уназад, готово нико није остао на свом старом седишту. Јован Цвијић, "Балканско полуострво", 1966.

Човек, као вечни путник на земљи, у вечним је сеобама. Латинска реч *migratio* преведена је и као кретање, сеоба, путовање (*Wanderung*), али и као исељавање, расељавање (*Auswanderung*), што би указивало на двоструки вид сеобе: један, вољни и слободни (од човека или народа изабран), и други, наметнут, присилан и неслободан. Појам сеобе се још може проширити на унутарње и спољашње. Узимајући из митова човека пад са Неба на Земљу, као пратрауму рођења и као праузор свакога каснијег одвајања (сепарације, сеобе), отпочињемо живот са траумом физичког рођења (Фројдов ученик Ото Ранк објавио је 1924. своју књигу "Траума рођења и њено значење за психоанализу"). Скоро одвајање човека од нечега тражи природну надокнаду на другој страни. С једне стране, човек тражи промену, одваја се и преузима одговорност, излажући се и свесно и несвесно изазову страха, с друге стране, нешто је у њему што се противи свакој промени, што би да сачува већ постигнуту равнотежу, нешто што хоће мир и нирвану (Јеротић, 2004). Крајњи циљ **индивидуалног процеса** јесте достизање личног идентитета, аутономије личности, у религиозном смислу остваривање *Целине личности* или *Сопства*. У хришћанској религији то би било сједињавање са Христом (централни архетип Сопства, према Карлу Густаву Јунгу). Лични идентитет у психологији подразумева *постојану истоветност личности, упркос свим променама у њој и око ње, које су се одиграле у међувремену*.

На примитивне људе у далекој прошлости човечанства, да се селе са једног места на друго (често знатно удаљено од првобитног станишта), утицала је потреба за више хране и за бољом храном. Ако сеобе народа, непознате и познате у току преисторије и историје човечанства схватимо сада као **психолошку нужност** то би биле наше унутарње сеобе или одвајања, као израз природне и духовне радозналости у тражењу новог и другачијег и, као **социјално-економску нужност**, то би биле спољашње сеобе као израз природне потребе за побољшањем материјалног положаја. Неке од значајних чињеница које се односе на досадашње сеобе, као разноврсни узроци: 1. *мешање различитих култура и језика* (изазвано ратовима и револуцијама, а у миру туризмом, запошљавањем страних радника и разменом научника, уметника), 2. *мешање људи различитих религија и њихово међусобно упознавање* (чак и прелажење људи из једне у другу религију), 3. *мешање раса и народа путем сексуалних веза* и 4. *продор технике и науке са Запада* (где су исте напредовале и развијане) (Јеротић, 2004).

Поред негативних и песимистичких ставова о сеобама, постоје и позитивна, фантастичка која говоре о добу радикалних, позитивних промена у телесном, душевном, и духовном бићу

човека и народа, који путем 'проширења свести' треба да успостави мирно живљење (уз поштовање разлика), због препознавања јединственог 'космичког духа' у себи.

Сада се треба осврнути на стих са почетка овог есеја, који износи антрополошко-психолошке закључке Јована Цвијића (1966) и његових сарадника, који тврде да су се Срби највише селили и да се због тога управо у српском народу најбоље могу проучити последице пресађивања становништва из једне области у другу. Процес прилагођавања зависи како од асимилационе способности старинаца, тако и од способности за прилагођавањем разних досељеничких група. Јован Цвијић међу узроцима метанастазичких кретања, поред историјских, економских, психолошких узрока, наводи још и навику за исељавање а она 'у неком крају развија склоност или хук за исељавање, нарочито у областима где су она три узрока дуго дејствовала'. Овај 'хук за исељавањем' је до краја необјашњив и немерљив психолошки чинилац који избија из несвесних дубина људског бића, вечно склоног променама и мењању, како би се, кроз те промене, установила некаква равнотежа, са вечном конзервативном, интерном и стереотипном страном бића. Хришћански народи увек треба да се сећају заповести великог Искупитеља: 'Љуби ближњег свога као самог себе.' Велики руски филозоф и истински екуменски хришћанин, Владимир Солвојев, дивно је парафразирао ову заповест рекавши: 'Љуби све друге народе, као свој сопствени' (Јеротић, 2004).

Шта је хришћанство?

Када разматрамо о појму хришћанства, морамо истаћи *божанственост* и *истинитост* ове религије. С обзиром на њеног небеског оснивача, морамо је окарактерисати као *унутрашњу суштину* којом се она разликује од других, незнабожачких религија, које се заснивају на обожавању спољне природе или човека, то јест пролазног света уопште (Православни богословски енциклопедијски речник, 2000). Многи га формулишу као једну од философија познатих из античког периода, мада је извесно да хришћанство *није философија* у смислу какав данас преовладава. Разлика између хришћанства и философије налази се у чињеници да ова друга представља људско умовање, док је хришћанство *откровење Божије*. Хришћанство не може бити обухваћено уобичајеним одређењем религије, какво се даје такозваним *природним религијама*. Бог је жива Личност која је у органској заједници са човеком. За хришћанство се не може рећи да проблем једноставно преноси у будућност или да ишчекује наслађивање Царством Небеским након историје и након свршетка времена. У хришћанству, будућност се доживљава и у садашњости, а Царство Божије почиње још у овом животу. Православни не ишчекују крај историје и свршетак света него, живећи у Христу, журе у сусрет крају историје и тако већ живе живот какав ће уследити након 'другог доласка'. За хришћанско учење не постоји праволинијско одређење времена, него кружно и крстолико. Вечност нас на тај начин обухвата у сваком временском тренутку. Према томе, прошлост, садашњост и будућност живе у једном непрекидном јединству. То је *згуснуто или сконцентрисано време*. Православље нуди живот, преображава биолошки живот, посвећује и преображава заједнице. Сада је сасвим јасно да је хришћанство *исцелитељска наука*, односно *психотерапијски метод и поступак* (Влахос, 1998).

Историја хришћанства

Хришћанство је религија која потиче од Исуса из Назарета и названа је према његовој почасној титули *Христ* (грч. "Помазани од стране Бога" или "Божји помазаник"). Према пореклу Хришћанство спада у предњазијске религије, а међу садашњим светским религијама је према броју присталица и географској распрострањености највећа религијска заједница. Данас

Табела 1. Распоред хришћана у свету
Table 1. Distribution of the Christians in the world

Део Земље	Број верника	% свих хришћана
1. Европа	420.926.000	27,2
2. Латинска Америка	392.205.000	25,3
3. Африка	236.279.000	15,3
4. Северна Америка	227.237.000	14,7
5. Јужна Америка	125.915.000	8,1
6. ЗНД	102.168.000	6,6
7. Јужна Азија	22.325.000	1,4
8. Океанија	21.537.000	1,4
УКУПНО:	1.548.592.000	100

Извор: Велики лексикон религија, Bellinger, 2004.

Source: Knaurs grosser religionsführer, Bellinger, 2004.

на свету има око 1,5 милијарда хришћана (табела 1), то јест око 23,07% светског становништва. Хришћанство је распрострањено у 223 земље. Од тога је као религија већине (преко 50% становника) у 138 држава (табела 2). Име **Исус** (грч. облик од хебр. *Јећошиа – Јахве је спас*) је код Јевреја уобичајено лично име, док се **Христос** у почетку употребљава само као титула височанства. Исус је син Јосифа и Марије, а пошто је одрастао у Назарету назива се и “*човек из Назарета*” или “*Назаретанин*” (Bellinger, 2004).

Свеобухватна љубав Небеског Оца позива на узвраћање те љубави, а љубав према Богу и према ближњима неразлучиво и узајамно су повезане. Збирка изрека, названа “Проповед на Гори”, садржи суштину Исусовог учења.

Око васкрсења се сакупљају Исусови ученици и ученице, верујући у распетог и васкрслог Христа, упућујући молитву и спроводећи свечани обред. Ускоро су се томе придружили обичаји крштења и силазак Духа Светога, те се у Јерусалиму ствара једна хришћанска *празаједница* која себе ограђује од јеврејства. Хришћани су организовани данас у различитим формама *цркава* и *заједница*. Насупрот томе *конфесија* или *деноминација* означава религиозну заједницу која се својом јасно одређеном исповешћу разликује од других религиозних заједница (Bellinger, 2004).

Табела 2. Државе са највећим бројем хришћана
Table 2. Countries with major number of Christians

Државе	Број верника	% у земљи
1. САД	197.344.000	88,0
2. Бразил	118.856.000	94,0
3. ЗНД и Русија	96.727.000	33,1
4. Мексико	67.867.000	97,0
5. Немачка	57.557.000	92,8
6. Велика Британија	49.964.000	86,9
7. Филипини	49.202.000	94,3
8. Италија	47.105.000	83,6
9. Француска	44.111.000	80,1
10. Шпанија	35.933.000	97,0

Извор: Велики лексикон религија, Bellinger, 2004.

Source: Knaurs grosser religionsführer, Bellinger, 2004.

Источне цркве

Источне цркве су заједничка ознака за све цркве које су настале у некадашњем Византијском (Источно Римском) Царству. У источне цркве спадају староорјенталистичке националне цркве (табела 3):

1. **Несторијанци** – названи по Несторију, који је 428-431. био патријарх Константинопоља. Он се окреће против означавања Марије као Богородице у прилог израза “Христове родитељке”.
2. **Монофизитизам** – сматра да личност Исусова нема две природе (божанску и људску), него само једну, *богочовекову природу*. У цркве које све до данас заступају ово учење спадају:
  - *Коптска црква* – Хришћанска црква Египта (око 8 милиона чланова) на чијем челу је Александријски патријарх са седиштем у Каиру.
  - *Етиопска (абисинска) црква* – Хришћанска црква (постоји од 451.). Из јеврејства је преузела обрезивање (поред крштења) и шабат – празновање суботе (поред недеље). Има око 17 милиона верника.
  - *Јаковити* – Названи по сиријском монаху Јакову Барадаису, који ју је 543. организовао. Поглавар 1.7 милиона јаковита је патријарх Антиохије, са седиштем у Хомсу (Сирија). Они живе и у Индији на Малабаријској обали.
  - *Јерменска црква* – Најстарија до данас аутокефална национална црква Истока. Позива се на апостола Јуду Тадеја или Вартоломеја и основана је око 374. од стране епископа Грегора Просветљеног (грегоријанска). Поглавар за данашњих 3.351.000 јерменских хришћана је са седиштем у Егчмиадсину (Јерменска Република).
3. **Православне цркве** једино себе схватају *ортодоксним* то јест *правоверним*. Касније тај појам добија црквено-правно значење и обухвата све источне цркве које од 1054. немају ништа заједничко са римском западном црквом. Укупан број хришћана у источним црквама износи око 8,4% свих хришћана. Православних верника има у 96 земаља света. Највећа православна црква после руске је румунска, па затим грчка. Из руске православне цркве одвојили су се: 1. *хлисти* (бичеваоци), 2. *староверци* или *раскољници* (отпадници), 3. *поповци* и *беспоповци*, 4. *духоборци*, 5. *молокани* (изелице млека), 6. *шкочци* (ушкопљеници) и 7. *штундисти* (сат окрепе) (Bellinger, 2004).

Без обзира што је 391. цар Теодосије Велики прогласио хришћанство за државну религију, коју треба сви саборно и јединствено да исповедају у Новом Римском Царству, 863. дошло је до првих назнака да ће се ова хришћанска заједница распасти и почети да се умножава и цепка у ‘недоглед’. По питању духовне превласти над хришћанством те године *раздвајају* се католичка црква на Западу и православна црква на Истоку. Коначни *раскол између латинске и грчке цркве* наступио је 1054. узајамним изопштавањем. Иначе, 1965. поништено је обострано изопштавања између католика и православца.

Године 1869/70. десио се *Први ватикански концил* под папом Пијем IX, који дефинише јурисдикцијски примат и непогрешивост папе, што је створило још већи јаз међу водећим хришћанским црквама. *Други ватикански концил* извршен је 1962/65. чиме се закључује црквена реформа и припрема пут за уједињење хришћанских цркава (Bellinger, 2004). Међутим, изгледи за помирење Западне и Источне цркве су јако бледи и слаби, ако се узму у обзир све веће разлике у савременој теолошкој догматици и пракси. Уједињење свих људи у једној вери је најусрднији захтев Исуса Христа. За то јединство он је молио у својој **Последњој молитви**, непосредно пред распињање на крст. Православна црква сматра то својим задатком, а да би до тога дошло римска црква треба да се одрекне својих јереси и жеље за доминацијом у целом хришћанству.

Ипак, мир међу људима и добра воља су битни предуслови за било која кретања становништва. Католичка црква је правећи компромисе са појавама савременог света, признала туризам као битну ставку духовног кретања човека и финансијске безбедности цркве. Путем добити од туризма она је материјално ојачала али и духовно ослабила. Не треба заборавити ни

Табела 3. Списак цркава и конфесија и број њихових верника
 Table 3. List of churches and confession with number of their selivers

Цркве и конфесије	Верници	% свих хришћана
1. Католици	884.222.000	57,1
Католици римског обреда	862.422.000	55,7
Католици источног обреда	9.683.000	0,6
Остали католици	12.117.000	0,8
2. Протестанти	292.734.000	18,9
Уједињене цркве	65.164.000	4,2
Лутерани	43.539.000	2,8
Реформисани	39.284.000	2,5
Баптисти	35.437.000	2,3
Методисти	26.069.000	1,7
Покрет духова	24.785.000	1,6
Остали протестанти	58.456.000	3,8
3. Источне цркве	130.837.000	8,4
Руска (православна)	53.712.000	3,5
Румунска (православна)	17.960.000	1,1
Абисинска - монофизитска	17.333.000	1,1
Грчка (православна)	13.430.000	0,9
Српска (православна)	8.103.000	0,5
Коптска – монофозитска	7.919.000	0,5
Остали	12.380.000	0,8
4. Англиканци	68.048.000	4,4
Англиканске традиције	36.490.000	2,4
Low Church	5.237.000	0,3
High Church	3.132.000	0,2
Broad Church	483.000	0,0
Остали англиканци	22.706.000	1,5
5. Остали хришћани	172.751.000	11,2
УКУПНО:	1.548.592.000	100

Извор: Велики лексикон религија, Bellinger, 2004.
 Source: Knaurs grosser religionsführer, Bellinger, 2004.

чињеницу да се и даље на Земљи воде политички ратови који се веома често претворе у верске ратове, што свакако отежава процес уједињења хришћанских цркава и других религијских покрета у свету.

Из табеле 4. се јасно види да је хришћанство доминантна религија у Европи и да има неупоредиво више верника од других. Међутим, висок животни стандард, са једне стране и сурова политика комунизма, са друге стране произвели су велику стопу нерелигиозних и неверујућих људи у Европи у протеклих 50 година. У потрошачком царству све је мање времена и простора за бављење религијама, јер су људи свесно или несвесно увучени у процес производње и бесконачног и опсесивног стицања.

Из табеле 5. се може закључити да је по броју хришћана и православаца на првом месту у свету европски континент. На другом месту је Јужна Америка која има мало православаца. Друга у свету је Африка. У периоду 1994-1999. повећао се број православних хришћана на свим континентима, осим у Јужној Америци где је двоструко опао. Нарочит пораст забележен је у земљама Азије, где се људи све чешће покрштавају из локалних религија у православље (Јапан и Кина, које су под све јачим утицајем Руске православне цркве).

Табела 4. Европске религије
(попис из 1991. године целокупне популације од 730 милиона укључујући Русију)
Table 4. European Religions
(statistics for 1991. of whole population of 730 millions including Russia)

Религије	Број у милионима	Процент (%)
Хришћанство	558,7	76,5
Нерелигиозни	108,0	14,8
Ислам	31,4	4,3
Атеизам	23,4	3,2
Остали	3,1	0,4
Јудаизам	2,5	0,3
Будизам	1,5	0,2
Хиндуизам	1,4	0,2

Извор: Britannica 2002 Deluxe Edition, 2002.

Source: Britannica 2002 Deluxe Edition, 2002.

Табела 5. Број хришћана и православца у свету (1994-1999. године, у милионима)
Table 5. Number of Christians and Orthodox in the World (1994-1999, in millions)

	Верници	Африка	Азија	Европа	Јужна Америка
1994.	укупно хришћ.	351.682	304.887	531.633	422.140
	православци	30.685	3.904	130.998	1.789
1995.	укупно хришћ.	348.176	306.762	551.892	448.006
	православци	29.645	14.881	165.795	481
1996.	укупно хришћ.	360.874	303.127	555.614	455.819
	православци	25.215	13.970	171.665	460
1997.	укупно хришћ.	350.892	289.784	552.183	455.882
	православци	32.880	15.403	166.908	620
1998.	укупно хришћ.	356.277	283.734	558.729	462.965
	православци	33.660	15.232	158.775	549
1999.	укупно хришћ.	351.276	306.401	559.212	473.713
	православци	34.549	14.161	157.772	543
	Верници	Северна Америка	Океанија	Свет	%
1994.	укупно хришћ.	246.319	23.240	1.900.174	33,6
	православци	6.217	591	174.184	3,1
1995.	укупно хришћ.	249.277	23.840	1.927.953	33,7
	православци	6.480	666	217.948	3,8
1996.	укупно хришћ.	255.542	24.253	1.955.229	33,7
	православци	6.390	650	218.350	3,8
1997.	укупно хришћ.	257.129	24.117	1.929.987	33,0
	православци	6.698	695	223.204	3,8
1998.	укупно хришћ.	256.882	24.451	1.943.038	32,8
	православци	4.852	675	213.743	3,6
1999.	укупно хришћ.	258.770	24.809	1.974.181	33,0
	православци	6.275	691	213.991	3,6

Извор: Britannica 2002 Deluxe Edition, 2002.

Source: Britannica 2002 Deluxe Edition, 2002.

Шта је православље?

Православље је учење (грч. *права вера* и *право саборно поклоњење*) непосредно повезано са апостолском традицијом. *Дидаскалија* или *правила апостолске цркве* основни је критеријум православне традиције. Као догматска традиција православље има своје корене на истоку, а у историјском смислу поистовећује се са уобличавањем теолошке, литургијске и канонске мисли на темељу апостолске вере у периоду Васељенских Сабора (табела 6) (Брија, 1999).

При потпуној самосталности, појединачне православне цркве се зову, *аутокефалне цркве* (грч. *autos* – сам и *kephale* – глава) или цркве са самосталним поглаваром и властитом јурисдикцијом, наспрот *аутономним црквама*. Упркос њиховој независности све се подударују у учењу и обреду. Оне признају седам првих Васељенских сабора и имају *византијски обред*, при чему се језици земаља примењују као језици литургије (Bellinger, 2004). Данас постоји литургија на јапанском, а постоје изгледи да ће у Кини заживети православље.

Православље, као назив први пут се појавило код хришћанских писаца са појавом првих формула учења хришћанске цркве. Доцније *ортодоксија* означава свеукупност црквених догмата и за његов критеријум прихвата се стално чување учења Христа и апостола у оном облику у коме је оно изложено у Светом Писму, Светом Предању и у древним симболима васељенске цркве. *Орто* - (грч. *orthos* – раван, прави) као први део сложеница означава исправност, правилност. *Ортодоксан* (грч. *orto...* + *doksa* – вера, слава) је правоверан, који је без скретања, држи темеље неке науке, истинит, православан, исправан, а на основу тога ортодоксија значи православље, правоверност, правоверје (Православни богословски енциклопедијски речник, 2000).

Православље у односу на католичанство: (1) не изводи нове догме из ранијег учења цркве путем закључивања умом, (2) не прихвата католичко учење о високом људском достојанству личности Богородице, (3) не приписује светима прекомерне заслуге, (4) не усваја божанску непогрешивост човека. Православље (5) не признаје чистишће, учећи да је изцелење грехова људских правдом Божијом дато једном заувек страдањем и смрћу Сина Божијег. У светој тајни евхаристије (причешћа) види истинско Тело и истинску Крв Христову, у коју се претварају хлеб и вино. Православни се моле представљеним светитељима, верујући у снагу њихових молитви пред Богом и поштују нетрулежне остатке светаца и мошти. Православље (6) одбацује протестантско учење о оправдању само вером, захтевајући од сваког хришћанина изражавање вере кроз добра дела. У односу према држави, православље (7) не жели да влада њоме

Табела 6. Главне религије света (у милионима)

Table 6. Major religions in the World (in millions)

Религија	Број верника	% од укупног броја
Хришћанство	2000	33
Ислам	1155	19
Будизам	364	6
Кинеске	381	6
Хиндуизам	800	16
Анимизам/Шаманизам	240	4
Друге	110	2
Атеисти и неверујући	913	15

Извор: *Britannica 2002 Deluxe Edition, 2002.*

Објашњење табеле: Подаци из табеле разликују се од података који се налазе у религијским енциклопедијама и лексиконима, тако да је тешко одредити се само за један, тачан извор података. Аутор сматра да је боље имати увид у различите изворе података.

Source: *Britannica 2002 Deluxe Edition, 2002.*

нити да јој се потчињава у својим унутрашњим пословима. Оно тежи да сачува потпуну слободу делатности, не мешајући се у самосталност државе у сфери њене власти. Граница развоја религиозне свести и знања иде, по речима апостола, дотле док сви верници *“достигну савршенство по мери раста висине Христове”* и када *“Бог буде све у свему”*.

Проучавање религије са географског аспекта

Географија је у свом великом опусу појава и облика које је изучавала у природи и људском друштву посветила значајан део религији и њеном распрострањењу на Земљи. Религија је одувек играла велику улогу у друштвеном животу људи и била фактор многих привремених и трајних промена места живљења. Православље би требало у оквиру својих схватања да се позабави појавом свог све већег ширења и масовности.

Географско проучавање религије представља посебан сегмент истраживања религијских феномена. **Географија религије** је посебна субдисциплина географије културе (дисциплина друштвене и хуманистичке географије створене на основама француског посибилизма). Према Шећибовићу у речнику друштвене географије стоји да је **географија културе** *субдисциплина друштвене географије која се усредсређује на утицај људске културе, материјалне и нематеријалне, на природну средину и на друштвену организацију простора*. Шећибовић (1995) **географију религије** дефинише као *научну дисциплину, која се бави распрострањењем религије и утицајем овог феномена на живот и рад људи на одређеној територији*.

Однос **историјског и географског проучавања** дубоко се прожима у свим истраживањима, па је веза између историје религије и географије религије врло јасно дефинисана. Однос времена и простора у географији религије један је од важних методолошких проблема, док су историјске чињенице један од главних извора анализе просторног ширења религије. Нарочито су важни проблеми односа димензије кретања једне идеје у простору, која се може анализирати само историјским методом. Без **историјског приступа** *не може се говорити о проблемима ширења религијских система*. То се посебно односи на проблем статистичког евидентирања величине религијских система. Поред пописа и црквених евиденција, религија се просторно може пратити разним анкетама и социолошким истраживањима. У истраживању географија религије користи следеће методе: *историјско-географски, компаративни, класификације, системске анализе, картографски и функционални (и комбинације метода)*.

Значајна питања током истраживања су однос **политике** у савременим условима и религије, као и питање значаја **слободног времена** верника у новим урбаним просторима и њихово упражњавање верских обичаја. Везе **социологије религије** и географије религије су путем анкетних истраживања где социолози дају основ за картографску анализу појединих подручја на бази одређеног узорка. Питање религијске припадности важно је поље додира ових двеју дисциплина. Последњих година ходочасничке миграције верника истражују многе научне дисциплине које се баве питањима ходочашћа, мисионарства, хуманитарних кретања и делатности. Јака је веза географије религије и **теологије**, мада теолози сматрају да је географско проучавање само део теолошког проучавања, па је дошло до формирања двеју дисциплина: географије религије и религијске географије. **Религијска географија** је *саставни део теолошког приступа простору и задатак јој је тумачење одређених црквених догми*, а највише је изучавају католички теолози.

Пошто религија настаје у одређеном простору и везана је за географску основу, географије религије, Туан и Софер бавили су се односом **екологије** и религије. Пре свега, проучавана су питања заштите животне средине и утицаја верских организација на њу. Еколошка криза и уопште еколошка интеграција религијских учења у проблемима савременог света, допуњују стари географски проблем природне основе у религијским учењима (Шећибовић, 1995). Однос

човека и природе је сложен у смислу човековог антропоцентризма у решавању својих еколошких проблема. Изузетак су источњачке религије које своје учење заснивају на јединству природе и човека. Савремена угроженост планете постаје значајна тематика у религиозним учењима савремених религијских система.

Ширење религија и миграције

Ширење религије и културе је давни проблем у географији, особито географији културе и другим друштвеним дисциплинама. Хагерstrand је својим *моделом ширења појава* истраживао питање просторне дифузије: токове, средства и путеве ширења иновација. Своје моделе је разрађивао на тематици руралних простора и на тим примерима успео да изради универзалну *концепцију просторног дифузионизма* који се састоји из 1. распрострањења информација и 2. способности рецепције иновација која се креће кроз различите канале (Шећибовић, 1995).

Распрострањеност религије представља *раширеност (просторни распоред) неког верског учења у одређеном (нарочито садашњем) тренутку, на одређеној територији*. Распрострањење је последица ширења религије у одређеном простору који битно утиче на структуру једног друштва. Ђуро Шушњић (1982) у критици дифузионистичке теорије креће од општег порекла религије и сматра да “теорија о ширењу религије из једног средишта према периферији не објашњава настанак религије, већ само начине њеног ширења из једне културе у другу. Она не може објаснити постојање сличне религије на местима која никад нису имала географске, економске, политичке или културне везе”. Ширење религије је историјска тема у одређеном простору. Религије су се својим походима различито кретале и различитом брзином освајале одређени простор. Међутим, религије су и нестајале са одређених простора и шириле се на друге, а на њихово место долазили нови религијски системи.

Миграције које су утицале на ширење религије биле су различитог обима и интензитета и обухватале су различите просторе. Биле су *условљене и кидањем религијских граница и ограничења, и пре свега економским и политичким факторима* којима је циљ било кидање социјалних и политичких граница. Без миграција нема нових промена граница религијских система. Оснивачи великих религија били су изузетни путници и заинтересовани да се срећу са људима изван простора где су живели. То показује да њихов географски хоризонт није био мали за та времена у којима су живели. Све религије имају основне интервале ширења (концентричне) који утичу на снагу ширења религије. Поред зона за истраживање ширења религија потребно је познавати **религијске центре**. То је место или простор из кога се религија шири на околна подручја у облику концентричних кругова и то у одређеним временским интервалима. Сваки религијски центар у временском смислу има четири периода: период настанка, јачања и интензивног ширења религије, в) стагнације и г) опадања моћи (Шећибовић, 1995).

Ширење и распрострањеност православља

Без обзира на низ прогона и тајних организација, хришћанство се већ у првих шездесетак година проширило толико да га је тешко сузбијала Римска Империја. Ширење хришћанства на Медитерану указује на огромну миграциону способност становништва тог периода (карта 1). Православље у организационом погледу чине самоуправне цркве на чијем челу су поглавари који носе следеће титуле: патријарх, митрополит или архиепископ. Православне цркве прихватају првенствено Васељенског патријарха у Цариграду, али нема ни једног центра који има ауторитет непогрешивости. Чак и Васељенски сабори нису тела чији се ауторитет аутоматски мора поштовати (Шећибовић, 1995).

У просторном смислу основна упоришта православних цркава су Источна и Југоисточна Европа, где православна вера захвата велики део континента. Православну цркву чине:

- У рангу **патријаршије**: константинопољска (Истамбул, Фанар), александријска (Александрија, Каиро), антиохијска (Дамаск), јерусалимска (Јерусалим), руска (Москва), румунска (Букурешт), српска (Београд), бугарска (Софија) и грузијска црква.
- у рангу **митрополитског седишта**: грчка (Атина), кипарска (Никозија), синајска (Синајски манастир), пољска (Варшава), чешка, словачка, финска (Куопио), јапанска, цркве у Северној и Јужној Америци, Западној Европи и Аустралији (Bellinger, 2004).

Главни центар православља до XV века био је Цариград (Константинопољ), а његова утицајна сфера простирала се на подручје Источне Европе, Балканског полуострва и Мале Азије. Доласком Турака у Европу и освајањем Константинопоља, који мења функцију и постаје центар ширења ислама, православље остаје без правог упоришног центра. Међутим, убрзо Руска православна црква са Московским и Староруским патријархатом постаје водећа црква православља и назива се *„Трећи Рим“*. Покрети за аутокефалност православних цркава постају још снажнији ослобађањем од Турске. Тако се у XIX веку, стварањем националних држава у Југоисточној Европи јављају нове, снажније аутокефалне цркве. Данас на подручју Балкана постоје аутокефалне цркве по етничком принципу које се могу сврстати у такозване **етничке црквене заједнице**. Појам етничке црквене заједнице обухвата оне црквене организације које окупљају припаднике једног народа, тако да се припадање народу поистовећује са припадношћу цркви (Шећибовић, 1995).

На Блиском Истоку постоје црквене организације које данас окупљају мањи број верника (некада велике: **константинопољска, јерусалимска и антиохијска** православна црква. Данас, овим црквама припада мањи број Арапа и Грка који живе на Блиском Истоку, мада припадника има у Америци и Западној Европи. У Африци најзначајнија православна организација је **александријска**, којој припадају верници већег броја афричких земаља. Ову цркву многи људи мешају са монофизитским црквама на афричком континенту (коптском и етиопском). У насељавању Северне Америке учествовали су многи православци али под утицајем политичких фактора они су подељени у више цркава. У Аустралији највећи број припада Грчкој, Српској, Руској и Македонској православној цркви (Шећибовић, 1995).

Карта 1. Распрострањење хришћанства у IV и V веку
Извор: Encarta Reference Library Premium, 2005.

Figure 1. Distribution of Christianity in 4th and 5th century
Source: Encarta Reference Library Premium, 2005.

Око 1790. било је око 30 милиона православца од укупно 174 милиона хришћана у свету (130 мил. муслимана, 7 мил. јевреја и 420 мил. пагана) (Sopher, 1981). Према Цвијићу: *“Тек је у току XIX века хришћанство задобило више присталица него икаква друга религија. Њему припада сад више од једне трећине човечанства”*. У 1900. од 809 милиона монотеиста било је свега 555 милиона хришћана. Цвијић даје поделу хришћанства 1900., велике конфесије хришћанства имају римо-католичка црква 257 милиона, евангелистичка 174 милиона а источна црква 124 милиона верника (Цвијић, 1991). Подаци америчког статистичара Дејвида Берета из 1987. за православље дају податак од 173 милиона верника (католика 907 мил., протестаната 322 мил.) (Шећибовић, 1995).

Сви ови подаци показују да су се неки демографски трендови већ усталили, а то је споро повећање броја верника православне цркве, што је и разумљиво ако се узме у обзир дијалектичко-материјалистички и еугенистички идеолошки талас који је највише погодио православне вернике. Док у исто време католичка и протестантска црква имају прогресиван тренд у повећању броју верника јер су прихватањем поменутог идеолошког таласа омогућиле позицију вођа међу великим религијама света. Продор савремених технологија и развој медицине (абортус, клонирање, ванматерична трудноћа, биогенетски инжењеринг, ембриолошки експерименти) доста су утицали да се одређене религијске догме напусте. Висок степен урбанизације и све већи број субкултура и псеудорелигија, ће утицати на мењање демографске структуре верника и на распрострањавање религије у будућности (нарочито православља, које све више запада у дубоку кризу).

Српска православна црква

Српска православна црква је једна од најстаријих православних цркава и *аутокефалност* је добила 1219. Први архиепископ био је принц Растко Немањић (монах Сава, који је проглашен за свеца), син великог жупана Стефана Немање (Св. Симеон Мироточиви). Његово прво црквено средиште било је у манастиру Жичи. Св. Сава изградио је организацију, карактер и строго православно обележје ове цркве. *“Од времена Светог Саве па до почетка пропадања српске средњовековне државе, за време од једног века и по, извршило се још присније приближавање између српског народа и цркве”* (Цвијић, 1991). За ово време успела је Српска православна црква да се приближи народу, да га унутрашње захвати и разоткрије му лепоте свога учења и дубину својих верских обреда. Слободна од жеље за световном влашћу, у држави коју је осећала истински својом, имућна толико да је могла преузети за себе социјалну мисију, она је била истинска учитељица народа, који је био веома заинтересован за питање вере и духовног живота. Народ је тада имао моћну државу, предузимљиву цркву, слогу и међусобно потпомагање између њих. У интимном доживљавању народа оне су биле једно и чиниле су јединство. *“Српски владари су често силазили са престола и одлазили у манастир, да би се подвизавали и постајали свецима. Високи представници цркве, када је то била потреба народа, вршили су државничке мисије и враћали се опет у мир и тишину манастира”* (Слијепчевић, 1991). Поред српске цркве, на овим просторима је 1967. у Охриду проглашена аутокефална Македонска православна црква, са седиштем у Скопљу. Ова црква се издвојила од Српске која ту аутокефалност није признала, као ни Васељенска патријаршија.

Данас, падом комунизма (стаљинизма средином XX века и титоизма крајем XX) створене су претпоставке консолидације одређених религијских учења (екуменизам), што не искључује и могућност неких промена на новој глобалистичкој карти религија света. Циљ је да се сви људи на Земљи уједине и забораве на таштину ратова и мржње, али проблем је што православље позива искључиво на уједињење у Христу Спаситељу, а не на некакву хуманистичко-социјалну заједницу међусобне толеранције и поштовања грађанских права и слобода (у којој је свака индивидуа Бог за себе и попуно отуђена од заједнице, што је управо супротно хришћанском принципу живљења и спасења).

Закључак

На основу предходно изнетог може се закључити, да је потребно уложити више пажње и напора у географско изучавање светских религија. Посебно географи у нашој земљи заборавили су на тај битан сегмент друштвене географије – географије становништва. Надајмо се да ће овај рад постаћи географе и туризмологе да изучавају трендове промена који се дешавају у православној цркви у Србији, Балкану и Европи. Поновно оживљена православна религија полако се развија и преноси на друге расе, народе и људе. Хришћанство је још увек водећи религиозни модел читавом свету.

Европа има највише хришћана од свих континената али одмах после, то јест пре осталих религија, процентуално највећи је број нерелигиозних људи. Русија, Немачка и Велика Британија су водеће земље по броју хришћанских верника. Највише је католика у свету, па протестаната а на трећем месту су православци. Православаца у Европи има највише у Русији, Румунији и Грчкој. Србија има само 0,5 % од укупног броја православаца у свету.

Током '90-тих година број хришћана у Африци и Азији је варирао. У Европи, Северној и Јужној Америци је растао, док су промене незнатне у Океанији. У периоду 1994-1999. године укупан број хришћана у свету порастао је за око 74.000 верника. У односу на број становника у некој земљи највећи проценат хришћана, то јест доминантна религија је у Шпанији и Мексику, а затим долазе на ред Филипини, Бразил и Немачка. После хришћанства највећа религија по броју присталица је ислам, затим долазе неверујући људи па хиндуизам, кинеске религије, будизам и остале.

Литература

1. Bellinger, G. (2004): Велики лексикон религија – 670 религија, цркви и култова, покрета са религиозним погледима на свет и друштво, као и религијско-филозофских школа, Ленто & Добра, Београд.
2. Брија, Ј. (1999): Речник православне теологије, Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ, Београд.
3. Влахос, Ј. (1998): Православна психотерапија – Светоотачка наука, Православна мисионарска школа, Београд.
4. Јеротић, В. (2004): Сеобе као психолошки и антрополошки проблем, стр. 73-93, Св. Сава и савремена омладина, стр. 135-150, Духовност и толеранција, стр. 167-176, књига: Вера и нација, Ars Libri, Београд.
5. Православни богословски енциклопедијски речник (2000): Томови I, II, Православна реч, Нови Сад.
6. Слијепчевић, Ђ. (1991): Историја Српске православне цркве, БИГЗ, Београд.
7. Sopher, D.E. (1981): Geography of religions, Progress hum. Geography 5, New Jersey, USA.
8. Цвијић, Ј. (1966): Балканско полуострво, САНУ, Београд.
9. Цвијић, Ј. (1991): Општа географија, антропогеографија, САНУ, Београд.
10. Шећибовић, Р. (1995): Увод у општу географију религије, Прометеј & Терсит & Јунир, Нови Сад.
11. Шушњић, Ђ. (1982): Знати и веровати, Стварност, Кршћанска садашњост, Загреб.
12. 1993-2005 Microsoft Corporation, (2005): Encarta Reference Library Premium 2005 DVD, USA.
13. 1994-2002 Encyclopedia Britannica, (2002): Britannica 2002 Deluxe Edition, CD-ROM, United Kingdom.